

PENIAZE AKO SYMBOL MODERNEJ KULTÚRY

OLGA SISÁKOVÁ, Katedra filozofie FF PU, Prešov

SISÁKOVÁ, O.: Money as the Symbol of Modern Culture
FILOZOFIA 56, 2001, No 5, p. 291

The paper is based on the analysis of G. Simmel's book *The Philosophy of Money* (1900). It focuses on Simmel's interpretation of economical and macrosociological issues based on the philosophical conception of money, which symbolizes the whole value world of modern culture. It sheds light first of all on Simmel's aesthetical perspective and his applying aesthetical categories of detachment and analogy to show the parallels between the economical and spiritual spheres, especially between the development of monetary economy and the tendency to individualization, intellectualization, and to opposing the objective and the subjective in modern culture. In conclusion it shows how Simmel's fundamental ideas and attitudes combine in his reconstruction of modern way of life.

Keď zo súčasnej perspektívy sledujeme takmer vyplnený kruh kritických hodnotení nášho kultúrneho smerovania, ľahko zistíme, že procesy, ktoré sa znepokojujúco rozvinuli v organizácii sociálneho a duchovného života modernej spoločnosti konca 20. storočia, boli očividné už na jeho začiatku. Preto sa pokúsime o návrat k jednej z prvých analýz modernej kultúry, ktorá zachytávala symptómy v čase, keď ešte len inkubovali. Kvôli obnove vnímavosti pre prítomnosť a relativizácii výnimočnosti nášho spôsobu reflexie modernej doby vrátime sa ku koncepcii modernej kultúry, ako ju predstavil Georg Simmel v knihe *Filozofia peňazí* (1900), okrem iného aj preto, že jeho diagnózy verifikovalo celé naše storočie.

Záujem o Simmela ako jedného z klasických teoretikov modernity dnes z rôznych dôvodov prežíva renesanciu ([20], 162 a n.). Je to pochopiteľné, ak jeho tvorbu sledujeme zo súčasnej filozofickej, sociologickej, kultúrologickej, estetickej a dejinnofilozofickej perspektívy. Sústava teoretických koncepcií, sebareflexii, kritických teórií, diagnóz, pocitov a varovaní, ktorá vznikla z uvedených hľadísk medzi nami a ním, je zrozumiteľná len v tomto prepojení. Vo vzťahu so simmelovskou inšpiráciou sú filozoficky situovanejšie aj neskoršie skvelé analýzy teoretikov modernej kultúry - často ešte mladších Simmelových súčasníkov a neskôr žiakov - Maxa Webera, Gyorgya Lukacsa, Georga Santayanu, Georga Herberta Meada, Ernsta Blocha, Sigfrieda Kracauera, Maxa Schelera, Waltera Benjamina, Theodora Adorna, Ericha Fromma, Ernsta Cassirera, Arnolda Gehlena, ale aj neskorších pokračovateľov filozofie života, filozofov, sociológov a estetikov postmoderny - len na ilustráciu uvedme napr. Jeana Baudrillarda, Zygmunta Baumana, Anthonyho Giddensa, Richarda Senneta či Davida Frisbyho.

Práca *Filozofia peňazí* patrí do tzv. sociologického obdobia, v ktorom Simmel vytvoril novú paradigmu v sociologickej teórii a svoju dráhu filozofa podriadil etablovaniu sociológie ako akademickej disciplíny a legítimnej oblasti vedy. Význam tohto zámeru v dejinách sociológie Simmela pomerne jednostranne signoval, čomu aj sám unikál

Knižnica Filozofického ústavu
S A V
Klemensova 19
813 64 BRATISLAVA

v poslednej dekáde svojej tvorby. Preto sa pokúsime aspoň čiastočne vyňať dielo zo sociologického kontextu diskusií a priblížiť ho v pôvodnom zmysle ako filozofiu modernej kultúry.

Už doboví recenzenti (G. Schmoller, G. H. Mead, E. Durkheim, K. Joel, P. Altman a i., azda až na Durkheima, ktorý ho označil za hybridnú nelegitímnu špekuláciu, vyjadrujúcu realitu raz v subjektívnych termínoch ako umenie, raz abstraktne ako veda ([2], 328)) ocenili diagnostickú citlivosť diela a akceptovali jeho nejednoznačnosť ako výnimočnosť: ako ekonomickú tému v axiologickej interpretácii. Prijali ju ako "filozofiu času" (K. Joel), "dokument relativistickej interpretácie existencie" (P. Altman), "jednoducho brilantnú" analýzu ducha kapitalizmu (M. Weber), ako dielo, ktoré "demonštruje... hodnotu filozofického hľadiska v prístupe k ekonomickej vede" (G. H. Mead) ([7], 197; [1], 130; [12], 146). Takmer jednoznačne priradili *Filozofiu peňazí* k takým porovnateľným príspevkom sociálnej teórie, akým bola Durkheimova práca *O delbe spoločenskej práce* alebo Marxov *Kapitál*. Zároveň ho neohraničili nejakou jednou disciplínou (ekonómiou, históriou, sociológiou, psychológiou), čo zodpovedalo Simmelovým zámerom, tým, ktoré formuloval explicitne, i tým, ktorými implicitne reagoval na viaceré vzťahové rámce. V úvode práce napokon napísal: "Zmysel a účel celého diela je len jeden: od povrchu hospodárskeho diania viesť čiaru k posledným hodnotám a k významom všetkého ľudského." ([15], VII) Viesť čiaru znamenalo ísť v intenciách Nietzscheho, demystifikovať a rekonštruovať fakty života, postupovať "od povrchu" k "zmyslu", k rekonštrukcii významového "celku" života. Tým, že život ľudí, teda ich konanie ako nachádzanie zmyslu, skúma v priestore ekonomickej výmeny, kde permanentne prebiehajú procesy hodnotení, včleňuje hospodárske fakty do axiosféry, čím dokazuje možnosť filozofického spracovania ekonomickej témy. S tým súvisí aj metodologický zámer "vybudovať nové poschodie nadstavby historického materializmu", a to tak, "aby zahrnutím hospodárskeho života do príčin duchovnej kultúry bola zachovaná jeho explanačná hodnota, ale aby bolo možné vidieť hospodárske formy ako výsledok hlbších axiologických, psychologických, ba metafyzických predpokladov" ([15], VIII). Takýto druh analýzy vyžaduje určenie vzťahu empirického faktu a filozofie. Súčasťou Simmelovej metódy je vždy výber a kladenie obmedzení. V každej forme výskumu hľadá hranice, ktorými prechádza myšlienkový pohyb z exaktnej formy do filozofickej. Filozofia je "pod" hranicou empirickej vedy tam, kde formuluje predpoklady, ale musí ísť "nad" hranicu fragmentárnych obsahov empirie a "doplniť obraz sveta uzatvárajúcimi pojmami a vzťahnuť ich na celosť života" ([15], V). Zámerom práce je celosť zmyslu ľudského života - je to filozofická pointa, ktorú Simmel vzťahuje na celok modernej kultúry. Konečný filozofický efekt dosahuje obrazom moderného sveta, ktorým hýbu a ktorý ovládajú peniaze, dôkazom, že každý detail života (teda aj ekonomický, sociologický, psychologický fakt) má vnútorný význam a zároveň vyjadruje a spoluutvára širší významový celok.

Je známe, že pretenzia *Filozofie peňazí* bola sociálnofilozofická, resp. makrosociologická - vytvorenie konzistentnej teórie modernej spoločnosti, ktorá by podobne ako o štyri roky neskôr Weberova práca *Protestantská etika a duch kapitalizmu* bola protiváhou historického materializmu. Simmelove analýzy a konštruovanie obrazu modernej doby sa však vyhýba tradičným súvislostiam a typizáciám sociálnofilozofických,

historických a ekonomických interpretácií, ktoré zdôrazňovali význam renesancie, osvietenstva, buržoázných revolúcií a priemyselnej revolúcie vo vzťahu k prechodu od tradičnej spoločnosti k modernej, a koncentruje sa na jednu súvislosť spoločenského života - na proces ekonomickej výmeny, ktorej médium sú peniaze.

Simmelov teoretický príspevok - nové poschodie nadstavby - predstavuje zložitý útvar, v ktorom peniaze na jednej strane "sú len prostriedkom, materiálom alebo príkladom na zobrazenie vzťahov..." ([15], V) a na strane druhej symbolom zastupujúcim celé významové univerzum modernej kultúry. Na zobrazenie vzťahov medzi povrchovými, "najformálnejšími, najrealistickejšími a najnáhodnejšími javmi" a "najhlbšími prúdmi individuálneho života a dejín" ([15], VII) potrebuje sformulovať filozofické predpoklady a ukázať, ako povedie čiaru od povrchu k najhlbším súvislostiam. Ontologickým východiskom je teória skutočnosti (zobrazovaná v evolučnej schéme funkcionálnej diferenciácie a integrácie), epistemologickým predpokladom je relacionálna koncepcia poznania a relativistická teória pravdy, axiologický rámec analýz tvorí kombinácia axiologického objektivismu a subjektivismu, kompromis medzi novokantovskou filozofiou hodnôt a rakúskou ekonomickou školou (Mengerovou a Böhm-Bawerkovou ekonomickou teóriou, ktorá je založená na výmene, nie na produkcii - ako na to upozornil D. Frisby ([5], 339)). Definitívnym referenčným rámcom je filozofia života, preto napriek zdôrazňovaniu Simmelovho pluralizmu a relativizmu sa ako stabilné a priori jeho úvah a interpretácii prijíma **totalita života**, ako to vo svojom hodnotení zdôraznil G. Lukacs ([11], 100). Keďže výberovosť Simmelovej optiky vstupuje už do formulovania predpokladov, bude výhodnejšie začať interpretáciu práve odtiaľ.

Simmelovu pozíciu charakterizujú dva články viery: a priori totality života a presvedčenie, že každý detail života zároveň vyjadruje i spoluutvára významový celok. To vyžaduje jednak výber faktov určených na zobrazenie, jednak pohľad zjednocujúci ich do významovej súvislosti. V Simmelovej teórii historického chápania to vyjadruje odlišenie vecného a filozofického aspektu diela, resp. udalosti (vo *Filozofii peňazí* je to odlišenie skutočnosti peňažného hospodárstva od hodnotenia jeho dôsledkov v kultúre). Filozofický aspekt sa spája s iným spôsobom analýzy, než je vecná deskripcia, čo Simmel charakterizuje "ako istý výklad, zafarbenie a individuálne výberový akcent skutočna" ([15], V). Je to prijatie estetickej prizmy ako "optiky života" a filozofické konštruovanie predmetu analýzy (ako to Simmel vyložil v metodologickej práci *Základné otázky sociológie: individuum a spoločnosť* z r. 1917), a v konečnom dôsledku je to perspektivistická interpretácia s kantovskou recidívou. Výsledkom intelektuálnych abstrakcií a estetickej perspektívy sú interpretačné kategórie a vedúce teoretické princípy, ktorým sa ešte budeme venovať. Nakoniec, a priori totality života valorizuje jeho detaily, pričom skutočným prostriedkom ich zhodnotenia sú brilantné Simmelove sociálnopsychologické analýzy. Tieto do významnej miery súvisia aj s jeho bytostným estetickým založením a, ako to kongeniálne vystihol G. Lukacs, "s jeho záľubou v kvalitatívnom a unikátnom, s jeho pôžitkom z odhaľovania rozmanitých originálnych predmetných oblastí, ktoré by iní v svojej ťažkopádnosti videli ako neoddeliteľnú jednotu" ([11], 100). Psychologickú vnímavosť a umelecký spôsob prezentácie oceňovali už Simmelovi súčasníci, ale aj neskorší interpretátori pokladali jeho estetickú optiku za pravé filozofikum jeho diela ([4], 50-53; [7], 20-21, 75, 84-85; [5], 198).

Estetický prístup uplatňoval všade okrem prvých prác zo sociológie a morálnej filozofie. Presadzoval ho v prostredí, ktoré podľa analýz W. Lepeniesa pestovalo istý druh antiscientistickej ideológie zdôrazňujúcej dichotómiu poézie a vedy, poézie a civilizácie atď. a ktorého atmosféru vystihovala Diltheyova téza "Ísť cestou vedy tak, aby nakoniec priviedla k poézii", ako aj názor Nietzscheho, že umelcovo videnie zodpovedá optike života ([22], 285-315, 302). Estetický postoj - "estetický panteizmus" - Simmel vyjadril explicitne v štúdiu *Sociologická estetika* (1896), kde podobne ako neskôr vo *Filozofii peňazí* tvrdil, že každý jav skutočnosti umožňuje estetické skúmanie: "Každý bod skrýva možnosť oslobodenia pre absolútne estetickú významnosť a dostatočne zaostrenému pohľadu z každého bodu zažiarí celá krása, celý zmysel sveta ako celku." ([17], 199) Zachytenie celku je filozofickým (metafyzickým) ideálom, ktorý prevyšuje číry analytický fakt vedy. Simmelova estetická optika, ako ju načrtol v spomínanej štúdiu a realizoval vo väčšine prác, je komplexným metodologickým postojom. Už v základnom priblížení je zrejmé, že nejde o esteticizmus, ale o perspektivizmus a interpretačnú paradigmu, ktorú nemôžu nahradiť exaktné odpovede vedy. Aj Simmelov zámer zobrazit' vzťahy reálneho ekonomického života s ideálnymi "potenciami bytia" vyžadoval vysokú abstrakciu, ktorá by uniesla "transpozíciu" ekonomických cieľov do oblasti duchovných hodnôt. Tu dokonca dával prednosť umeniu pred filozofiou, pretože umenie, aj keď nám približuje iba fragment života, pociťujeme ako dar a obohatenie, zatiaľ čo filozofia vzhľadom na veľkosť svojho problému akoby viac sľubovala než dávala ([15], VIII). Na transponovanie významových súvislostí použil analógiu ako kompromis obrazu a pojmu, ako alternáciu estetického a teoretického. Uplatnil pritom faktor odstupu (nielen ako estetickú kategóriu) medzi filozofickou, teoretickou alebo umeleckou formáciou a praktickým bytím.

Exemplárnou je z tohto hľadiska esej *Dobrodružstvo* zo súboru *Filozofická kultúra* (1911). Simmel tu odvodzuje interpretáciu z predpokladu, že každá naša skúsenosť a konanie má dvojaký význam. Na jednej strane je to sebestačná plnosť bezprostredného zážitku, na druhej istá konfigurácia vzťahu so širším obsahom života. Dobrodružstvo spočíva v tom, ako zážitok vystupuje zo súvislosti života. Týmto pohybom výnimočnosti sa však zároveň spája s jeho centrom a nadobúda akoby práve týmto centrom vyživovaných, sebestačnú formu podobnú umeleckému dielu. Tým sa dobrodružstvo, podobne ako umelecké dielo, vníma ako určitý celok, ako uzavretá udalosť. A práve vďaka tomu dobrodružstvo i umenie sú prijímané tak, "akoby jedno i druhé nejakým spôsobom zhŕňalo a vyčerpávalo celok života" ([20], 44-46, 47). Obidve formy sa síce vymykajú z prúdu života, ale v okamihu intenzívneho zážitku sú analogické celku života ([20], 47). Dokonca ako dobrodružstvo môže sa pociťovať život ako celok, ak k nemu zaujmeme postoj, akým sme schopní prijať umelecké dielo, ak z odstupu *sub specie aeternitatis* dokážeme vzhliadnuť na život.

Podobnou transpozíciou Simmel konštruuje obraz modernej kultúry, ktorej časťou je ekonomický proces výmeny s rozhodujúcou úlohou peňazí. Peniaze sú analógiou zmyslu modernej doby: ich obsahom je hodnota všetkých vecí bez nich samých; sú nadindividuálne, pretože vyjadrujú vzťahy medzi všetkými individuálnymi vecami; vďaka svojej všeobecnosti majú peniaze stálu hodnotu; sú nerelatívne, pretože výkyvy hodnotení nevyplývajú z ich vzťahov k veciam, ale zo vzťahov medzi vecami; taktiež sú

nadsubjektívne ([16], 76-84). Vo vystupňovaní bytia peňazí na úroveň ideálneho bytia čistej formy vidíme filozofickú pretenziu Simmela pripísať všetky uvedené atribúty peňazí celostnému zmyslu ľudského života. Ak totiž filozofickým významom peňazí je to, že vyjadrujú všeobecnosť bytia, vzorec, podľa ktorého veci dostávajú význam a vzájomnosť vzťahov ([16], 84), potom filozofický analogon musí predstavovať rovnako sublimovaná idea. Podľa Simmela každá epocha má takúto centrálnu ideu ([20], 135-136). Ak sú teda peniaze v modernej spoločnosti symbolom predmetných vzťahov ekonomickej výmeny, musí existovať vyvažujúci, recipročný filozofický symbol afirmatívneho, autentického života, teda idea či princíp života, ktorý Simmel vo *Filozofii peňazí* cez metaforu peňazí nepriamo tematizoval a neskôr explicitne vyjadril okrem iného v eseji *Konflikt modernej kultúry*. K otázke, ako ten istý symbol, t.j. peniaze, môže byť vhodný na vyjadrenie oboch foriem bytia - ekonomického života a duchovného života, ktoré však spoluvytvárajú bytie kultúry - sa vyjadril v záverečnej pasáži *Filozofie peňazí*: "V skutočnosti je význam a zmysel oboch týchto foriem relatívny, t.j. každá nachádza logickú a psychologickú možnosť pomôcť výkladu tajomstva sveta v tej druhej, protikladnej." ([16], 567-568) Znamená to, že tieto protikladné tendencie musia mať istú významovú súvislosť. V tomto zmysle ekonomickú tému naozaj možno zvládnuť filozoficky, resp. esteticky.

Analógia nemá v metodike Simmelových textov postavenie iba esteticko-teoretického prostriedku modelovania či explikácie, ale je odvodená od kľúčových teoretických princípov jeho chápania reality a kognitívno-hodnotiacej činnosti. V *Sociologickej estetike* zdôrazňuje dualitu, v ktorej sa prejavuje život raz ako zápas, inokedy ako kompromis alebo kombinácia oboch ([17], 197). Duálna štruktúra sveta je výsledkom rozostúpenia subjektu a objektu, čím podľa Simmela vznikol aj fundamentálny dualizmus v kultúre. Vo *Filozofii peňazí* spája proces diferenciácie pôvodnej jednoty s uspokojovaním subjektívnych potrieb a vznikom predstavy o objektívnej hodnote. Vychádza z momentu vzniku potreby, keď vedomie ako túžba vyvíja obrovský tlak na objekt a pridáva mu hodnotu. Tým sa akcent presúva na objekt, pretože teraz objekt ako hodnotný začína vymedzovať túžbu. Pod jeho tlakom subjekt prestáva vnímať svet ako záplavu indiferentných predmetov, nastupuje diferenciácia, vznikajú rozdielne možnosti, a tým preferencia. Táto fáza začína vtedy, keď ustúpil prvotný nápor túžby a subjekt vyberá už z odstupu, opatrnejšie. Až oddialenie túžby od bezprostredného uspokojenia, teda oddialenie subjektu a objektu, vytvára hodnotiace vedomie, ktoré rozpoznáva, porovnáva a prisudzuje hodnoty ([16], 15-24). V dualite sveta, v skutočnosti, "že surovšie a nižšie nachádza zmysel svojej existencie v tom, že je nositeľom a pozadím jemného a vysokého" ([17], 199), Simmel vidí zdroj estetickej dimenzie. Estetická hodnota tu vzniká nielen z predpokladu duality, ale predovšetkým koexistenciou, resp. reciprocitou protikladných prvkov. V Simmelovej koncepcii skutočnosti (a tomu zodpovedajúcej každej interpretácii) dualitu vyvažuje "regulatívny princíp sveta, podľa ktorého všetko interaguje so všetkým..." ([6], 5) Dynamika interakcií (*Wechselwirkung*), alternácia protirečivých princípov v procese poznania i konania sa prejavuje tak, že protikladné prvky si navzájom prepožičiavajú významy alebo ich komplementárne dopĺňajú. Tento permanentný recipročný vzťah Simmel pokladá za mechanizmus poznania, hodnotenia, sociácie i ekonomickej výmeny. To, že význam vecí alebo

udalostí je výsledkom interakcií s inými vecami alebo udalosťami, vidíme už v psychologickej tendencii chápať vonkajší svet na základe vnútornej skúsenosti. Takisto vtedy, keď v procese poznania a analogicky aj v procese hodnotenia chceme určiť dĺžku priamky. Keďže priamka nemá vnútornú dĺžku, možno ju zmerať len vo vzťahu k druhej priamke ([16], 66). Len vzájomné porovnávanie a prepožičiavanie utvára mieru. Chápanie sveta je možné len vďaka významovému dopĺňaniu a vyvažovaniu. Touto tendenciou v kontinuálnom pohybe myslenia Simmel zdôvodňuje použitie analógie.

Vecnou stránkou Simmelovho skúmania bol proces ekonomickej výmeny, teda skutočné ekonomické konanie ľudí. Princíp vzájomného pôsobenia sa tu rovnako fundamentálne prejavil ako tendencia človeka vyvažovať svoje podmienené bytie niečím nepodmienené významným. Táto tendencia ovplyvnila vývoj peňazí, dokonca "v nich hodnota vecí, chápaná ako ekonomická vzájomnosť, našla najčistejší výraz, svoje vyvrcholenie" ([16], 73). Rovnako, ako vznik hodnoty bol všeobecne výsledkom rozostúpenia subjektu a objektu, aj "objektívna" hodnota peňazí vznikla ako vyjadrenie depersonalizovanej, predmetnej stránky ekonomického procesu: "Slovom - uzatvára Simmel - v peniazoch sa stelesnila vzdialenosť, ktorá rozbila prvotnú jednotu subjektu a objektu..." ([16], 84) Týmto rozbitím akoby sa veci-predmety emancipovali a ekonomická výmena sa odpútala od subjektívnej túžby i objektovej kvality. Rozvojom peňažného hospodárstva akoby sa rozvinul predovšetkým tento moment, t.j. že peniaze sa stali symbolom predmetných vzťahov. Pritom nie sú iba symbolom, sú zároveň skutočnosťou, ktorá zahŕňa všetky ekonomické významy vecí a vzťahov. Táto skutočnosť má podľa Simmela konkrétne dôsledky v historickom rozvoji kultúry.

Pre vývoj kultúry má u Simmela konštitutívny význam faktor individualizácie. Je to široký emancipačný proces, ktorý sa nevyčerpáva len rozširovaním slobody jednotlivca a rozvojom subjektívnej kultúry. Individualizácia ako univerzálnejšia tendencia je pokračovaním aktov diferenciácie, deľby práce a tu vzniknuté diferentné dáva veciam, vzťahom, ľuďom odlišnosť, hodnotu, charakteristickosť, individualitu. Podporuje ju peňažné hospodárstvo tým, že oslobodením od naturálnej výmeny a substančnej stránky peňazí (ich symbolizáciou) podnecuje v spoločnosti javy (napr. byrokráciu, právne normy, mechanizmy ekonomickej komunikácie, nové inštitúcie atď.), ktoré v komplexe, t.j. pozitívne i negatívne, podporujú individualizáciu ako aktívny vývojový faktor kultúry. Keďže Simmel sleduje túto tendenciu na osi individuum - spoločnosť diachrónne i synchrónne, dokáže rozpoznať, že aj potlačenie slobody a individuality na určitých vývojových stupňoch je prechodné, ba stáva sa predpokladom budúcej slobody ([16], 359). Evolúcia hospodárstva od naturálneho k peňažnému predstavuje rad emancipačných momentov, ktoré vo svojich konkrétnych prejavoch a významoch tvoria "substanciálny a funkcionálny pokrok kultúry". Peniaze oslobodzujú ľudí, pretože im rozväzujú ruky pre špecializáciu. Táto diferenciácia zároveň fragmentarizuje činnosť i psychiku človeka, jeho jednota sa rozpadá, resp. individualita sa stiera v peňažných vzťahoch ([16], 270-274). Obe tendencie súvisia s charakterom deľby práce v modernej spoločnosti a s mestskou kultúrou. Rastúcu nezávislosť tu neutralizuje fakt, že individuálna sloboda sa rozvíja v peniazmi redukovaných vecných vzťahoch ([16], 280). Je to na jednej strane "sloboda z peňazí", pretože "vlastnenie peňazí najmenej absorbuje našu

individualitu" ([16], 306) a ako "hnutelné" vlastníctvo umožňuje nebývalú sociálnu a duchovnú mobilitu. Na druhej je to sloboda bez "pozitívneho obsahu" - asymetrická, riskantná, a nekalkulovateľná ([16], 315). Vysvetlenie faktu, že sloboda z peňazí je iba potenciálna, formálna, negatívna, je podľa Simmela dôležité pre pochopenie modernej doby, pretože ukazuje, prečo proces individualizácie plodí tak málo spokojných ľudí tešiacich sa slobode. Tento pocit spájal Simmela s mnohými umelcami a filozofmi tej doby a stále znova ho ako pocit moderných ľudí potvrdzujú sociálnopsychologické výskumy.

Už vznik peňazí ako indiferentnej miery, ktorá je nad poznaním, Simmel pokladá za prevratný krok vo vývoji kultúry. Stupňovanie tejto funkcie sa odráža v duchovnej sfére ako tendencia k symbolizácii. Jej súčasťou je okrem iného aj to, že spoločenský život regulujú stále prísnejšie pravidlá a normy, a poznanie ľahšie zvláda kvalitu tým, že ju zachytáva v schémach a číslach. Skrátka, rozvíja sa životná forma, ktorá znamená "zásadný obrat kultúry k intelektuálnosti" ([16], 110). Tendenciu intelektualizácie podnietil rozvoj peňažného hospodárstva a dominancia intelektu preniká spätne svetom peňazí. Pretože tak, ako rozum objektívne odráža skutočnosť, aj peniaze indiferentne stoja nad svetom ekonomických záujmov a výmeny. Na tejto spoločnej indiferentnosti a objektivizme je podľa Simmela založený vzťah racionalistického myslenia a peňažného systému modernej spoločnosti ([16], 455). Peniaze a rozum akoby si prepožičiavali vlastné parametre v procese vzájomnej podpory. Spolu však dávajú štýlu modernej doby dominantné duchovné črty - objektivizmus a kalkulujúcu funkciu. Simmel ju vidí v teoretických snahách uchopiť a interpretovať celok sveta v "číselnej schéme" a tento ideál novovekej matematickej prírodovedy preniesť aj do duchovných vied, dokonca prenášať aritmetický priemer do politických usporiadaní (ako znie Simmelova kritika demokracie). Túto merajúcu, vážiacu, kalkulujúcu podstatu novovekého ducha symbolizuje simmelovský sociálny typ - "vypočítavý človek". Simmel robí rad mikroanalýz, aby ukázal, ako objektivizmus a kalkulujúca funkcia peňazí preniká každodenným životom. Napríklad ukazuje, ako možnosť "počítať v drobných", a tým presnejšie vymedzovať hodnoty a hranice sociálnych vzťahov, odsunula staromódnu veľkorysosť zaokrúhľovania a podnietila ostrosť a malichernosť hodnotení v ekonomických i medziľudských vzťahoch ([16], 467). Simmelov obraz moderného životného štýlu mimoriadne plasticky ukazuje, ako počítajúce myslenie obostrelo celý život.

Vo väčšine analýz modernej kultúry sa objavujú atribúty, ktoré poukazujú na jej dvojznačnosť a protirečivosť. Simmel tieto črty odvodzoval z nejednoznačného pôsobenia peňazí: na jednej strane stimulujú objektivácie zámerov ľudí, teda sám mechanizmus formovania kultúry, na strane druhej uvoľňujú jej už sformované teleologické štruktúry. Najvýraznejšie sa to premieta do protirečenia objektívnej a subjektívnej kultúry. Objektívnu kultúru Simmel chápe v širokom zmysle ako svet človeka, ako výsledok objektivácií obsahov individuálnej psychiky a fixácie subjektívne a sociálne významného. Individuá participujú na objektívnej kultúre nielen v aktoch jej tvorby, ale aj na praktickej aplikácii jej vzorov vo svojom konaní. Zmysel kultúry je práve v jej subjektívnom, duševnom zúročení. V modernom živote sa však naopak prejavuje tlak k objektivizácii (t.j. k takej objektivácii, ktorú vedie snaha o objektivnosť) za cenu

úpadku subjektívnej kultúry: "Nádhera a veľkosť súčasnej kultúry je v analogickom zväzku s ríšou platónskych ideí: v kultúre sa až do dokonalosti rozvinul objektívny duch bez plameňov a tieňov, chýba tu hodnota živej duše osobnosti." ([16], 498) V tejto tragickej asymetrii Simmel vidí kritický moment modernej kultúry. Je to pesimistický tón, v ktorom rezonuje Nietzsche, a v neskorších prácach z filozofie kultúry sa tento motív stále viac prehĺbuje a vrcholí v analýze dualizmu života a formy v eseji *Konflikt modernej kultúry* (1918). Vo *Filozofii peňazí* Simmel predstavil aj rad ďalších interpretačných kategórií a ideí, pomocou ktorých vytvoril jednu z prvých teórií modernity a zároveň jednu z prvých imanentných kritik jej kultúry. Tieto idey inšpirovali niekoľko generácií filozofov, sociológov a kulturológov. Doteraz však neprekonanou ostala *Filozofia peňazí* ako encyklopédia a fenomenológia vnútorného života moderných ľudí.

Simmelova interpretácia má charakteristický priebeh: zobrazovaním rozmanitých detailov života indukuje významové súvislosti, naznačuje tendencie alebo kreuje nadčasové životné formy. Aj vo *Filozofii peňazí* ako zúčastnený pozorovateľ rekonštruuje z fragmentov formu - štýl života moderných ľudí. Keďže vždy referuje na totalitu života, aj peňažnoekonomickú tému vyladuje k bodu, kde cítiť jeho pulz. Pokúša sa zobrazit', ako peniaze vplývajú na transformácie sociálneho priestoru, tempa a rytmu doby. Keďže pulzujúci život nemôže spútať do teoretickej schémy, uplatňuje estetickú optiku i kategórie - štýl, odstup a duálne pojmy. Vychádza zo všeobecnejšieho predpokladu, že estetická optika približuje skutočnosť k tomu, čo pokladáme za významné, a tým nám ju približuje, ale zároveň vytvára odstup od bezprostrednosti a konkrétnosti predmetov ([17], 199). Štylizácia nielen v umení, ale aj v sociálnom živote je dištancovaním a približovaním. Štýl moderného života vyžaduje formu a mať formu stále viac znamená mať estetické kvality. Túto tendenciu k estetizácii podporujú peniaze, predovšetkým tak, že odstup transponujú do sociálneho a morálneho priestoru. Tu odstup symbolizuje cudzinec, ktorý môže byť aj blízko, ale vyjadruje ho aj "obava z dotyku" ([16], 511; [17], 212) - vzájomné odcudzenie a animozita najbližších ľudí. V peniazmi ovládanej, reifikovanej kultúre sa dimenzia odstupu uplatňuje tak, že konečné ciele sa zahmlievajú, túžby odročujú a vzdialenosti vnútorných vzťahov sa predlžujú, takže v konečnom dôsledku cudzinec je v nás. To všetko spätne vplyva na spoločenské vzťahy i na pohyb peňazí a vynucuje si reformuláciu štýlu. Tým, kto štylizuje materiál života do symetricko-rytmických schém modernej doby, je rozum podporovaný silou peňazí. Rozum formuje sociálny život ako kontrolovateľný neosobný systém, a to na úkor intímnejšieho, nepredvídateľného a v mnohom iracionálneho prirodzeného sveta. Preto ak sa voči racionalite modernej spoločnosti presadzujú estetizujúce tendencie človeka k štylizácii sociálneho i osobného života, Simmel to pokladá za vlastné tendencie "duše", ktorá takto smeruje k integrite a plnosti života. Hlboko paradoxný je pritom fakt, že "peniaze sú symbolom... onej nevysloviteľnej jednoty bytia" ([16], 547), ale zároveň majú súvislosť s jeho protirečivými tendenciami. Skutočnosť, že sa môžu spájať s tým, čo je vo vzťahu k životu afirmáciou i alienáciou, spočíva v ich relativizujúcej funkcii, ktorá sa podľa Simmela filozoficky relevantne prejavuje v tom, že peniaze relativizujú zmysel modernej kultúry.

LITERATÚRA

- [1] ALTMANN, S. P.: "Simmel s Philosophy of Money" (rec.). In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol. 1. Ed. by D. Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [2] "DURKHEIMS Review of Georg Simmel s Philosophie des Geldes." In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol.1. Ed. by D. Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [3] FRISBY, D.: "Georg Simmel: First Sociologist of Modernity." In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol. 3. Ed. by D. Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [4] FRISBY, D.: "The Aesthetics of Modern Life: Simmel's Interpretations." In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol.3. Ed. by D.Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [5] FRISBY, D.: "The Works." In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol. 2. Ed. by D. Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [6] FRISBY, D.: "Georg Simmel and socialpsychology." In: *Formal Sociology* (Ed. L. Ray). University of Lancaster 1991.
- [7] FRISBY, D.: *Sociological Impressionism*. 2nd ed. Routledge 1992.
- [8] SIMMEL, G.: *On Individuality and Social Forms. Selected Writings*. Ed. and with an Introduction by D. N. Levine, University of Chicago Press 1971.
- [9] KAUFFMANN, M.: *Struktur und Dynamik sozialer Prozesse*. München 1990.
- [10] LICHTBLAU, K.: *Georg Simmel*. Frankfurt am Main 1997.
- [11] LUKACS, G.: "Georg Simmel." In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol. 1. Ed. by D. Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [12] MEAD, G. H.: "Review: Philosophie des Geldes." In: *Georg Simmel. Critical Assesment*. Vol. 1. Ed. by D. Frisby. London and New York, Routledge 1994.
- [13] NOVOSÁD, F.: *Osud a voľba. Max Weber ako diagnostik modernej kultúry*. Bratislava, Iris 1997.
- [14] SCAFF, L. A.: "Weber, Simmel and the sociology of culture." In: *Formal Sociology* (Ed. L. Ray). University of Lancaster 1991.
- [15] SIMMEL, G.: *Philosophie des Geldes*. 8. Aufl., Berlin 1987.
- [16] SIMMEL, G.: *Filozofia pieniędzy*. Prekl. Leo Balmont. Warszawa 1904.
- [17] SIMMEL, G.: "Soziologische Aesthetik." In: *G. Simmel: Gesamtausgabe*. Hrsg. von O. Rammstedt. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1992. Bd. 5. Aufsätze und Abhandlungen 1894-1900.
- [18] SIMMEL, G.: *Socjologia*. Warszawa, PWN 1975.
- [19] SIMMEL, G.: "Die Großstädte und das Geistesleben." In: *G. Simmel: Gesamtausgabe*. Hrsg. von O. Rammstedt. Frankfurt am Main: Suhrkamp 1995. Bd. 7. Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908.
- [20] SIMMEL, G.: *Peníze v moderní kultuře a jiné eseje*. Praha, Sociologické nakladatelství 1997.
- [21] SIMMEL, G.: "Vom Wesen des historischen Verstehens." In: *Das Individuum und die Freiheit. Essays*. Berlin 1984.
- [22] LEPENIES, W.: *Trzy kultury. Socjologia między literaturą i nauką*. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie 1997.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy č. 1/7327/20

Doc. PhDr. Olga Sisáková, CSc.
 Katedra filozofie FF PU
 ul. 17. novembra 1
 080 01 Prešov
 SR